IL-MALTI

QARI LI TOĦROĠ DIĊEMBRU
L-AKKADEMJA TAL-MALTI 1968

KITBA TAL-MALTI FL-IMGHODDI

Dawk li jħobbu jmaqdru l-ilsien tagħna dejjem iħambqu li l-Malti mhux ilsien letterarju għax ma għandux storja ta' kitba li tieħu saż-żminijiet tal-qedem. Minn għalihom il-kitba bil-Malti bdiet wara li ġew l-Ingliżi u kienu jinqdew biha dawk ta' bla skola u għal ħtiġijiet baxxi. Huma jgħidu li l-ilsien tagħna ħa xejra letterarja fl-aħħar seklu li għadda u tawh din is-sura għal skop politiku.

Din, fi ftit kliem, hi l-fehma ta' dawk li ma jafux x'isarraf il-Malti, jew li għal xi tir ta' moħħhom jixtiquh imżeblaħ u mwarrab mill-ħajja tal-poplu ta' dawn il-Gżejjer. Imma din il-fehma llum waqgħet fix-xejn l-ewwelnett għax il-Malti kiber u xtered b'ħeġġa kbira u ħa sura nazzjonali, sura li hi mera tar-ruħ u tal-qalb tal-ġens Malti kif ukoll tal-ħajja fi gżiritna. Illum il-letteratura Maltija tqawwiet u għoliet tant li tista' toqgħod maġenb letteratura ta' nazzjonijiet oħra għal dak li hu konċett kif ukoll għal dik li hi espressjoni.

Imma hawn ma biħsiebniex niktbu fuq l-għamla tal-letteratura Maltija, imma nixtiequ biss nuru l-iżball li għandhom dawk li jaħsbu li x-xejra letterarja tal-Malti hi ħaġa moderna. Nistqarru li sa ftit taż-żmien ilu ma konniex nafu b'kitba bil-Malti li għandha mijiet ta' snin, imma billi ma konniex nafu bihom ma jfisserx li ma kinux jeżistu. Ir-raġuni hi li ma kienx hawn tfittix siewi u bil-għaqal biżżejjed. Tant hu veru dan, li meta kien hawn nies kapaċi li nxteħtu għal dan ix-xogħol ta' reqqa u ta' sabar, u baqgħu jsusu għal bosta snin, x'uħud minnhom seħħilhom isibu f'reġistri jew f'dokumenti antiki kitbiet bil-Malti li jixħtu dawl qawwi fuq l-ilsien tagħna fil-qedem.

Ftit jiem ilu qrajna ktieb "Cantilena", dwar poeżija qadima bil-Malti miktuba xi ħames mitt sena ilu. Dik kienet xorti kbira li sirna nafu b'dik il-poeżija bil-Malti li teħodna fiż-żmien bikri meta f'nazzjonijiet oħra l-ilsna tagħhom kienu qegħdin jieħdu xejra letterarja; jiġifieri li fiż-żmien meta f'pajjiżi oħra beda t-tqanqil għat-tixtil letterarju tal-"lingua volgare", f'din il-gżira tagħna nħasset ukoll il-ġibda għall-kelma Maltija. Is-Sur G. Wettinger u Patri M. Fsadni li sabu din il-poeżija bil-Malti tal-qedem, kixfu radda Maltija li twassal lura għal ħames mitt sena fl-istorja letterarja ta' pajjiżna, u għalhekk ħaqqhom kull ġieħ u foħrija.

Qabel dawn iż-żewġ studjużi, ċerkatur ieħor ta' l-ilsien Malti, is-Sur Nin Cremona, fl-istħarriġ tiegħu kien iltaqa' ma' poeżija oħra miktuba bil-Malti xi tliet mitt sena ilu, fi żmien il-Gran Mastru Nikol Cottoner. Is-Sur Ġużè Cassar Pullicino wkoll fir-riċerki li għamel fuq

kitba u kittieba tal-Malti, iltaqa' ma' persunaġġi letterati li twieldu f'din il-gżira saħansitra fi żmien il-Għarab fuq l-elf sena ilu, u wara li semma manuskritti bil-Malti miktubin minn Dun Franġisk Wizzino, Dun Ġwann Cachia u l-Kanonku Agius De Soldanis, kiteb ukoll dwar kurunelli u priedki bil-Malti, kif ukoll poeżija ta' De Soldanis, kollha bil-Malti ta' xi mitejn sena ilu. Barra dawn l-istudjużi Maltin, wieħed għaref Taljan, Luigi Bonelli, kien iltaqa' ma' xi priedki miktubin bil-Malti tas-seklu XVIII u ippubblika xi tnejn minnhom.

*Dawn ix-xogħlijiet letterarji li semmejna nstabu manuskritti, imma barra dawn għandna kitba oħra ta' proża u poeżija stampata bil-Malti fiż-żmien l-imgħoddi, fosthom insibu lista ta' kliem Malti bit-tifsira tiegħu bil-Ġermaniż miġburin minn Hieronymus Megiserus, vjaġġatur Tedesk, fl-*1588 *u ippubblikati fl-*1611*. Lista aktar twila ta' kliem Malti mfisser bl-Ingliż u bil-Latin, kien ġabar il-vjaġġatur Ingliż Philip Skiffon meta ġie Malta fl-*1664*, u li mbagħad kienet imdaħħla fil-ġabra ta' vjaġġi ippubblikata f'Londra fl-*1732*. Fl-*1791 *ħareġ ktieb fuq Malta bil-Franċiż li fih xi poeżiji bil-Malti. Agius de Soldanis fil-ktieb tiegħu dwar il-"Lingua Punica", li stampa f'Ruma, fl-*1750*, kien daħħal ħafna kliem u espressjonijiet bil-Malti. Fl-*1725 *ħarġet it-talba "Missierna", miġbura minn fomm il-poplu minn J.H. Maio. Imma l-aktar ktieb magħruf bħala ktieb tat-talb hu t-"Tagħlim Nisrani", li kien stampat l-ewwel darba f'Ruma fl-*1752.

Dawn l-aħħar żewġ xogħlijiet ta' devozzjoni huma prova li wkoll f'dawk iż-żminijiet imbiegħda, ma kienu jsibu xejn aħjar mill-ilsien Malti biex igħallmu lill-kotra Maltija. Din il-ħtieġa kienet tinħass bħalma għadha tinħass illum u tibqa' tinħass sakemm idum jiġri demm Malti fil-poplu ta' dawn il-Gżejjer.

*Dari kien hawn idea li fi żmien il-Gran Mastri qatt ma kienu ħarġu mill-istamperija tagħhom kotba bil-Malti, għax il-kitba mexxejja kienet biss f'ilsna barranin, imma dan l-aħħar aħna ltqajna ma' ktejjeb li jwaqqa' dik l-idea żbaljata. Il-ktieb li ltqajna miegħu aħna jismu "Il Via Sagra u t-Triek Għażiża li Għamel Sidna u Mulejna Ġesù Cristu", u kien stampat fl-Istamperija tal-Gran Mastru, fl-*1796*. Dan il-ktieb ta' devozzjoni kien ħareġ "bil-Malti għal ġit tad-devoti tal passioni ta Sidna Gesù Cristu", biex jaqdi lil dawk il-fidili li kull fil-għaxija kienu jmorru l-knisja għat-talb tal-Via Sagra, u li ma kinux jafu ħlief bil-Malti. Il-kitba hi ta' stil mexxej u ħarkien, bla tirqim żejjed, bla tlellix u bla tiġbid, imma jqanqal il-qalb u jħeġġeġ ir-ruħ. Inġibu żewġ siltiet biex nuru l-ħeġġa u l-ħlewwa ta' l-istil:*

> *"Nitolbu lil Ġesù u lil l'Ommu li jiltakghu maghna, biex jhennnuna fir-Ruejhha taghna."*

"Nitolbu lil Gesù li jghinna bil grazia tieghu, biex nerfghu bis-sabar is-salib tal penitenza, u t-tbatia li jibaghtinna."

Il-fehma tagħna hi li l-poplu Malti fil-ferħ u fin-niket, fit-talb u fl-imħabba dejjem u minn dejjem, ma sabx aħjar mill-ilsien tiegħu l-Malti biex ifisser it-tqanqil ta' ruħu u l-ġibdiet ta' qalbu.